

DEMOCRAȚIA ROMÂNEASCĂ ÎN PERIOADA INTERBELICĂ (1918-1938)¹

Ioan Scurtu

Romanian Democracy in the interwar period (1918-1938)

Summary: This study analyses: conflicts of ideas; the electoral law and its implementation; the activity of political parties; the election results; the alternation in power; the role of the parliament, the government, the monarchy and the press over the two decades of the interwar period.

It is generally considered that, though having had a series of shortcomings, the democratic regime in Romania has lasted longer than in most countries in central and south-eastern Europe. It was only in February 1938 that the authoritarian regime was installed in power in Romania, while the totalitarian one was installed in June 1940.

Key words: electoral law, elections, parliament, government, monarchy, press, democratic regime, authoritarian regime, totalitarian regime

Problema regimului politic din perioada interbelică și mai ales cea privind democrația românească este încă un subiect deschis. Controversele vizează atât aspectele teoretice, cât și modul de aplicare a prevederilor legale, într-o societate cu un puternic iz patriarhal, în care țărâimea constituia covârșitoarea majoritate a populației (și a votanților).

Elita politică liberală din România a optat pentru preluarea formelor democratice din Apus, urmând ca pe acestea să se modeleze întreaga societate. Constituția din 1866 a fost „croită” după modelul belgian, adică cea mai democratică din Europa acelei perioade. Ulterior s-a desfășurat o acerbă dispută politică: În timp ce liberalii apreciau că prin adoptarea unei legislații moderne, avansate, România se va apropia rapid de statele occidentale, conservatorii erau adepții dezvoltării graduale a societății, care trebuia pregătită pentru a asimila organic progresele înregistrate deja în

¹ Acest studiu a apărut într-o primă formă în volumul **Călător prin istorie. Omagiu profesorului Liviu Maior la împlinirea vârstei de 70 de ani**. Coordonatori Ioan Aurel Pop și Ioan Bolovan, Cluj-Napoca, Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, 2010, p. 511-549.

țările avansate ale continentului.

Problema „formelor fără fond” nu a fost rezolvată nici la începutul secolului al XX-lea, iar România avea domenii cu o legislație avansată, care însă era aplicată doar parțial. De exemplu, Constituția prevedea libertatea, gratuitatea și obligativitatea învățământului primar (art. 23)², dar marea majoritate a populației era analfabetă, deoarece nu avea condițiile materiale pentru realizarea acestui deziderat.

Disputa s-a atenuat după primul război mondial, dar problema în sine a rămas: în ce măsură legile democratice adoptate s-au aplicat efectiv și cât de reală era democrația în România. Această temă a constituit obiectul analizei unui mare număr de istorici³.

În iulie 1917, Constituția a fost modificată, introducându-se votul universal, egal, direct, secret și obligatoriu pentru toți cetățenii (bărbați) de la 21 de ani în sus. Decretul-lege din noiembrie 1918 detalia prevederile constituționale, aducând precizări importante. Pentru a fi ales în Adunarea Deputaților se cerea: a fi cetățean român; a avea exercițiul drepturilor civile și politice; a avea vârsta de 25 de ani împliniți; a avea domiciliul real în România. Pentru a fi ales în Senat se cerea: a fi cetățean român; a avea

² *Monitorul – Jurnal Oficial al României*, nr. 142 din 1/13 iunie 1866.

³ Menționăm, cu titlul de exemplu, în ordine alfabetică: Ion Alexandrescu, Ion Bulei, Ion Mamina, Ioan Scurtu, *Enciclopedia partidelor politice în România (1862-1994)*, București, 1995; Angela Banciu, *Istoria vieții constituționale din România (1866-1991)*, București, 1996; Ion Bitoleanu, *Din istoria modernă a României. 1922-1926*, București, 1981; Gheoghe Bodea, *Viața lui Carol al II-lea*, București, 2000; Gheorghe Buzatu, Corneliu Ciucanu, Corneliu Sandache, *Radiografia dreptei românești în 1927-1941*, București, 1996; Ion Ciupercă, *Opoziție și putere în România anilor 1922-1928*, Iași, 1994; Armin Heinen, *Die Legion "Erzengel Michael" in Rumanien*, München, 1986; Gheorghe Iancu, *Contribuția Consiliului Dirigent la consolidarea statului național-unitar român (1918-1920)*, Cluj-Napoca, 1985; Nicolae Jurca, *Social-democrația în România (1918-1944)*, Sibiu, 1993; Nicholas M. Nagy-Taravera, *O istorie a fascismului în Ungaria și România*, București, 1996; Vasile Puscaș, Vasile Vesa, *Dezvoltare și modernizare în România interbelică 1919-1939*, București, 1990; Șerban Rădulescu Zoner (coord.), *Istoria Partidului Național Liberal*, București, 2000; Ioan Scurtu, *Istoria României în anii 1918-1940. Evoluția regimului politic de la democrație la dictatură*, București, 1996; Ioan Scurtu, Ion Bulei, *Democrația la români (1866-1938)*, București, 1990; Ioan Scurtu, Gh. Buzatu, *Istoria românilor în secolul XX*, București, 1999; Marcel Știrban, *Din istoria României. 1918-1931*, Cluj-Napoca, 1987; Florian Tănăsescu, *Parlamentul și viața parlamentară din România (1930-1940)*, București, 2000; Francisco Veiga, *Istoria Gărzii de Fier (1919-1940)*, București, 1993; Dragoș Zamfirescu, *Legiunea Arhanghelul Mihail*, București, 1997.

exercițiul drepturilor civile și politice; a avea vârsta de 40 ani împliniți; a avea domiciliul real în România. Cetățenii primeau certificat de alegător; cei care nu-și exercitau „fără temei legitim” dreptul de vot erau amendați cu sume variind între 20 și 50 de lei⁴.

Introducerea votului universal a avut ca rezultat creșterea spectaculoasă a numărului de alegători, mutarea centrului de greutate a vieții electorale de la oraș la sat și schimbarea modului de desfășurare a luptei politice. Dacă până la război, în regimul votului pe colegii, existau circa 100.000 de alegători cu vot direct, după adoptarea legii electorale numărul acestora a crescut la câteva milioane (4,6 milioane în 1937). Evident, aceste cifre se referă la vechiul Regat care avea, în 1914, circa 7,7 milioane de locuitori și la România Întregită, cu o populație de 19,5 milioane locuitori în 1937. Pentru a evidenția noua realitate electorală, menționăm că în 1914, un deputat era ales de aproximativ 400 de cetățeni; decretul-lege din 1918 stabilea că un deputat era ales de 30.000 de cetățeni, iar din 1920 – de 50.000 de cetățeni, adică de 125 de ori mai mulți, comparativ cu perioada antebelică.

Circa 80% din populația României trăia în sate, astfel că țărănimea a devenit principala masă electorală, iar centrul de greutate al confruntărilor politice în timpul alegerilor s-a mutat de la oraș la țară. S-a schimbat modul de desfășurare a campaniei electorale: dacă până în 1914 un candidat îi putea vizita la domiciliu pe toți alegătorii din circumscripția sa, în condițiile votului universal el trebuia să se adreseze zecilor de mii de oameni, să participe la numeroase întruniri electorale, să țină discursuri în medii foarte variate (la cluburi, la cârciumi, în piețe publice etc.), să se adreseze unui public extrem de eterogen (mari proprietari, muncitori, țărani, intelectuali, negustori ș.a.). Liderii politici – șefii de partide, miniștrii etc. – făceau adevărate turnee electorale în toate provinciile istorice, pentru a convinge alegătorii că reprezintă pe toți românii și nu doar pe cei din anumite zone geografice. În timpul campaniei electorale orașele și satele României erau împânzite cu afișe, conținând programele și lozincile partidelor care se prezentau în alegeri, informații despre candidații care cereau voturile cetățenilor. Nu lipseau îndemnurile de a nu fi votați rivalii politici, care ar urmări obiective egoiste, ar fi fraudat statul în defavoarea cetățenilor (alegătorilor).

⁴ *Monitorul Oficial*, nr. 191 din 16/29 noiembrie 1918.

Campaniile electorale au avut un rol important în creșterea gradului de implicare a cetățenilor României în viața publică, aceasta fiind o expresie elocventă a caracterului democratic al regimului politic din perioada interbelică. Cetățenii au avut dese prilejuri de a participa la viața electorală și la alegerile parlamentare; în intervalul 1919-1937 în România s-au desfășurat zece alegeri pentru Adunarea Deputaților și pentru Senat (în 1919, 1920, 1922, 1926, 1927, 1928, 1931, 1932, 1933, 1937).

Este o realitate că evoluția partidelor politice a depins în bună măsură de influența lor electorală. Astfel, Partidul Conservator-Progresist și Partidul Conservator-Democrat au dispărut din viața politică în 1922, când nu au obținut niciun loc în parlament. Partidul Poporului a avut un rol politic major în anii în care s-a bucurat de o largă susținere populară. După 1927, acest partid a intrat într-un con de umbră, obținând rezultate modeste în alegeri. Pentru a se salva din punct de vedere politic, Octavian Goga s-a desprins în 1932 din Partidul Poporului și a constituit o nouă organizație politică – Partidul Național-Agrar.

Abaterea de la linia programatică pe baza căreia un partid a obținut încrederea electoratului a generat reacția unor lideri politici. Spre exemplu, în 1928, Partidul Național-Țărănesc, afișând un larg program de promisiuni, a obținut 77,7% din totalul voturilor,⁵ dar, foarte curând, s-a observat că „era nouă” anunțată de național-țărăniști a rămas un slogan electoral. În fața acestei situații, Constantin Stere a fost nevoit să-și prezinte demisia din Partidul Național-Țărănesc. În scrisoarea trimisă lui Iuliu Maniu, președintele partidului, în aprilie 1930, acesta aprecia: „de la venirea la cârmă a Partidului Național Țărănesc, abateri succesive de la principii și o serie de măsuri și acte – de care cum știți, domnule președinte – am avut mereu onoarea și durerea să le dezaprob ca necompatibile cu metodele de guvernare democratică și parlamentară, ca și cu ideologia noastră, au creat în jurul partidului o atmosfera destul de neprielnică, pentru ca să poată fi cu succes dezlănțuită o campanie, de nimic justificată, care a dus guvernul prezidat de d-voastră într-un impas.”⁶ Electoratul a “taxat” P.N.Ț., care în alegerile parlamentare din 1931 a obținut doar 14,9% din totalul voturilor⁷.

În perioada interbelică, România a avut un larg evantai de partide politice: de dreapta (Partidul Conservator-Progresist, Partidul Conservator-Democrat), de

⁵ *Ibidem*, nr. 283 din 19 decembrie 1928.

⁶ C. Stere, *Preludii. Partidul Național-Țărănesc și „cazul Stere”*, București, 1930, p. 254.

⁷ *Monitorul Oficial*, nr. 131 din 10 iunie 1931.

centru (Partidul Național-Liberal, Partidul Poporului), de centru-stânga (Partidul Țărănesc, Partidul Național-Țărănesc), de stânga (Partidul Socialist, Partidul Social-Democrat), de extremă-stânga (Partidul Comunist din România), de extremă-dreapta (Legiunea Arhanghelul Mihail – Garda de Fier); de asemenea, au activat partide ale minorităților naționale (Partidul Maghiar, Partidul German, Partidul Evreiesc ș.a.). Fiecare partid avea un program și o ideologie, propunea soluții proprii privind dezvoltarea statului român. Cetățenilor li se ofereau o multitudine de „variante”, putând opta, prin vot, asupra uneia sau alteia.

Dinamica partidelor politice a reflectat, în bună parte, capacitatea acestora de a propune soluții adecvate pentru problemele cu care se confrunta România. Este un fapt că Partidul Național-Liberal s-a aflat la putere circa 10 ani din 20 ai perioadei interbelice, întrucât a fost, efectiv, cel mai bine organizat, cu viziunea cea mai clară asupra evoluției României după Marea Unire, a avut un program cuprinzător, precum și lideri cu experiență politică și netăgăduită capacitate organizatorică. Acest partid și-a legat numele de adoptarea Constituției din 1923, de legile de unificare (administrativă, judecătorească, electorală, privind învățământul, cultele etc.), de cele vizând dezvoltarea economiei naționale (legea minelor, a energiei, a apelor, etc.).

În perioada interbelică alternanța la putere a fost o realitate: 1918-1919 – Partidul Național-Liberal, 1920-1921 – Partidul Poporului, 1921-1922 – Partidul Conservator-Democrat, 1922-1926 – Partidul Național-Liberal, 1926-1927 – Partidul Poporului, 1927-1928 – Partidul Național-Liberal, 1928-1931 – Partidul Național-Țărănesc, 1931-1932 – o coaliție (Uniunea Națională), 1932-1933 – Partidul Național-Țărănesc, 1933-1937 – Partidul Național-Liberal. Nu a existat nici o situație în care un partid să rămână la putere peste limita de 4 ani a parlamentului pe care se sprijinea.

Prin alternanța la putere s-au experimentat diferite formule de abordare a problemelor cu care se confrunta România. De exemplu, guvernele național-liberale din primul deceniu interbelic au promovat centralizarea administrativă, iar cele național-țărăniști din 1928-1931 au urmărit o descentralizare prin crearea a șapte „directorate ministeriale”. Liberalii au acționat în spiritul doctrinei economice „prin noi înșine”, iar național-țărăniștii a „porților deschise”. Cetățenii s-au putut astfel convinge care erau rezultatele practice ale unor asemenea politici. Chiar și liderii partidelor politice au putut constata unde se poate ajunge cu o anumită

politică, iar atunci când au înțeles că ea nu era benefică pentru țară au renunțat la ea. Este cazul național-țărăniștilor, care după ce în prima guvernare (1928-1931) au recurs la masive împrumuturi externe, în 1933 au constatat că efortul pentru rambursarea datoriei era ruinător pentru România, drept care au suspendat unilateral plata acesteia și au abandonat doctrina „porților deschise”. În programul său din 1935, P.N.Ț. preconiza „o nouă legislație specială care va prevedea metodele de protecțiune a industriei naționale”⁸.

S-a încercat și formula unor guverne de coaliție, mai ales în timpul regelui Ferdinand, care dorea să realizeze un „consens” al principalelor partide politice într-o acțiune comună, constructivă. Eforturile suveranului nu au dat rezultate, liderii politici nereușind să depășească rivalitățile și disensiunile. Guvernul Alexandru Vaida-Voevod s-a constituit în decembrie 1919 ca urmare a faptului că în alegerile parlamentare din noiembrie, nici un partid politic nu a obținut majoritatea mandatelor, astfel că s-a constituit o coaliție, numită „Blocul parlamentar”. Acest guvern a durat doar câteva luni, până în martie 1920. Un alt guvern de coaliție a fost prezidat de Barbu Știrbey, dar a durat mai puțin de trei săptămâni (4-21 iunie 1927).

Regele Carol al II-lea a promovat ideea guvernului de uniune națională cu scopul de a diminua rolul partidelor politice și de a se implica el însuși în activitatea executivului. Guvernul din 1931-1932, prezidat de Nicolae Iorga, s-a dovedit a fi un experiment nereușit, astfel că regele va utiliza noi forme și metode pentru a-și atinge obiectivele politice.

Parlamentul a fost expresia tuturor partidelor și curentelor politice: conservatori (1919-1922), liberali (1919-1937), averescani (1919-1937), țărăniști (1919-1926), național-țărăniști (1926-1937), socialiști (1919-1922), social-democrați (1928-1937), comuniști (1931), legionari (1931-1933). Adunarea Deputaților și Senatul au dezbătut și adoptat legi fundamentale pentru statul român (Constituția din 1923, legile pentru reforma agrară din 1921, legile pentru organizarea administrativă din 1925, 1929, 1936, legile economice din 1924 și 1929, legile privind învățământul din 1924, 1928, 1932. etc). În același timp, parlamentul a fost un important for de dezbateri, asupra tuturor problemelor privind situația internă și internațională a României. De asemenea, parlamentul a exercitat un control asupra

⁸ Ioan Scurtu (coordonator), **Documente privind istoria României între anii 1918-1944**, București, 1955, p. 418.

activității guvernamentale, prin întrebări și interpelări; un guvern, cel prezidat de Take Ionescu, a primit vot de blam din partea Adunării Deputaților, în ianuarie 1922, și a trebuit să demisioneze.

Compoziția socială a parlamentului era alcătuită, în proporție de două treimi (67%), din avocați, proprietari și universitari; din rândul acestora circa jumătate erau avocați, ziariști, medici, farmaciști, ingineri. Un cunoscut specialist în problematica sociologiei politice, Mattei Dogan, aprecia: „Compoziția socială a parlamentului poate fi ilustrată printr-o piramidă cu vârful în jos. Într-adevăr, categoriile sociale cele mai numeroase - țărani, muncitori, funcționari, artizani - nu erau, în mod practic, reprezentate”.⁹ Această structură era expresia unei realități a societății românești, în care gradul de cultură politică era mai scăzut comparativ cu țările occidentale, cu vechi tradiții democratice.

Monarhia a constituit o importantă instituție a regimului democratic din România, având menirea de a media între puterile statului, astfel încât să se asigure o dezvoltare normală a vieții economice, politice, sociale etc. Soluțiile date de suveran în rezolvarea crizelor de guvern au satisfăcut, adeseori, starea de spirit a populației. Astfel, în 1919, când nici un partid nu a câștigat alegerile, regele Ferdinand a numit un guvern de coaliție, în 1920 l-a adus la putere pe Alexandru Averescu, cel mai popular om din România în acel moment, în 1922 a încredințat puterea lui Ion I.C. Brătianu, cunoscut pentru excepționalele sale calități de lider politic și de stat. În 1928, Regența a oferit mandatul de premier lui Iuliu Maniu, președintele Partidului Național-Țărănesc, în care o bună parte a populației își punea mari speranțe.

Desigur, era în interesul instituției monarhice să intervină în anumite momente pentru a da satisfacție opiniei publice și de a evita escaladarea tensiunilor politice și sociale. Regele era atent la dinamica raporturilor de forțe și căuta să dea soluții adecvate. De regulă, formarea unui nou guvern era precedată de consultările suveranului cu liderii partidelor politice, care-i ofereau sugestii, prezentându-i propriile lor programe și acțiuni pe care le preconizau. Sub raport formal, spiritul Constituției era respectat, regele uzând de prerogativele sale de „mediator” între forțele politice. În fapt, cel mai adesea, decizia era deja luată, iar noul guvern se forma nu pe baza concluziei desprinse din aceste consultări, ci a celor stabilite înaintea

⁹ Mattei Dogan, *Sociologie politică. Opere alese*, București, 1999, p. 184

începerii lor.

Presa din România perioadei interbelice a constituit, cu adevărat, o „a patra putere în Stat”. Numărul periodicelor a cunoscut o creștere considerabilă; de la 13 în 1917 (ca urmare a războiului) s-a ajuns la 1.233 în 1922 și 2.351 în 1935. Cele mai multe periodice erau consacrate vieții politice, fiind editate atât în București, cât și în provincie. De exemplu, în 1929, la Cluj apăreau 69 de periodice, cu un tiraj de 228.050 exemplare, dintre care 14 în limba română (54.950 exemplare) și 55 în limbile minorităților naționale (173.000 exemplare). Un studiu alcătuit în 1934 arăta că în acel an reveneau 3,7 periodice la 100.000 de etnici români și 6 periodice la 100 000 de cetățeni aparținând minorităților naționale.¹⁰

Presa a fost un important instrument de control asupra activității guvernamentale, de combatere a abuzurilor și ilegalităților comise de oamenii politici, aflați la putere sau în opoziție. De asemenea, presa - mai ales prin articolele de fond și prin diverse alte materiale, semnate de personalități precum: N. Iorga, Pamfil Șeicaru, Stelian Popescu, Nae Ionescu, Grigore Gafencu etc. - a contribuit la educația civică a românilor.

Progresele înregistrate în anii interbelici în domeniul evoluției democratice a vieții politice din România au fost cu adevărat remarcabile, dacă facem o comparație cu perioada anterioară primului război mondial. „Formele” legale au fost mai bine „acoperite” de „fondul” societății românești, care a făcut progrese importante pe calea modernizării și al creșterii gradului de educație civică a populației.

Totuși, carențele regimului democratic au fost vizibile și au influențat viața politică a României. Au fost preluate unele practici nedemocratice din trecut, au apărut altele noi, s-au manifestat oscilații și inconsecvențe care au pus adesea sub semnul întrebării însuși „fondul” democratic al legislației în vigoare, în primul rând al Constituției.

Votul universal a fost acordat unor cetățeni fără experiență politică; până în 1914, țărănimea – care alcătua circa 85% din populația României – vota prin delegați. Aceștia se întruneau în capitala județului unde votau un deputat, care era, de regulă, propus de partidul aflat la putere. La această realitate se adaugă faptul că în perioada interbelică o bună parte a electoratului (circa 40%) nu știa să scrie și să citească, astfel că votul era

¹⁰ Nicolae Dascălu, *Evoluția statistică a presei în România interbelică*, în *Revista de istorie*, nr. 7/1981, p 1257-1265

dat mai mult sub impresia de moment, decât pe baza unei cunoașteri reale a programelor și ideologiilor promovate de partidele politice. De altfel, pentru ca alegătorii să deosebească diferitele partide politice, acestea adoptau semne electorale sugestive: steaua (Partidul Poporului), secera (Partidul Țărănesc), crucea (Partidul Național-Liberal) etc.

Opțiunile electorale au fost extrem de contradictorii, ceea ce arată că nu exista o cunoaștere clară a „ofertelor politice”. Spre exemplu, Partidul Național-Liberal a obținut 6,8% din voturi în 1920, apoi 60,3% în 1922, a scăzut la 7,3% în 1926, pentru a urca la 61,7% în 1927 și ajunge la 6,5% în 1928. Partidul Național-Țărănesc a câștigat 22,1% din voturi în alegerile parlamentare din 1926, a urcat la 77,7% în 1928, pentru ca în 1931 să obțină 14,9%. Și mai spectaculoasă a fost evoluția Partidului Poporului: de la 42,4% în 1920, la 6,5% în 1922 și 52% în 1926, pentru ca în 1927, cu doar 1,9%, să nu atingă pragul electoral de 2%. Aceste oscilații se datorează și faptului că existau cetățeni care nu aveau anumite opțiuni politice, dar, fiind obligați prin lege să se prezinte la urne, votau cu partidul aflat la guvern, mai ales că acesta avea aproape întotdeauna lista cu numărul 1, adică prima pagină a buletinului de vot. Nu puțini erau cei care apreciau că, dacă regele a decis aducerea unui anumit partid la putere, acel partid „trebuia votat”, deoarece șeful statului acționa spre binele țării. Se adăuga și faptul că promisiunile făcute de un partid aflat la guvern aveau mai mari șanse de realizare decât cele ale partidelor din opoziție. În consecință, alegătorii se orientau spre candidații guvernamentali. Evident, au existat și presiuni, acte de violență, numeroase ilegalități comise de aparatul de stat, care au influențat rezultatul alegerilor, asigurând victoria partidului aflat la putere. Ca urmare, de fiecare dată, opoziția a contestat rezultatele alegerilor, a declarat că parlamentul astfel ales nu reprezintă voința cetățenilor, iar legile adoptate de acesta erau „nule de drept”. Dar, după câteva luni, opoziția își tempera limbajul, participa la dezbaterile parlamentare, propunea amendamente la proiectele de lege depuse de guvern etc.

O carență fundamentală a democrației românești a fost menținerea vechiului sistem, introdus de Carol I, prin care „guvernul făcea parlamentul”. Sistemul era următorul: regele destituea guvernul și numea un altul, apoi dizolva parlamentul și anunța organizarea alegerilor pentru Adunarea Deputaților și pentru Senat. Guvernul proceda la destituirea vechilor autorități locale (primari, prefecți) și numirea unor oameni de

încredere aparținând partidului instalat la putere; noile autorități acționau pentru asigurarea victoriei electorale a guvernului. Prin acest sistem, parlamentarii își datorau în cea mai mare parte mandatul acțiunii guvernamentale. Vechea butadă a lui P.P. Carp: „Majestate, dați-mi guvernul și vă dau parlamentul”, a fost în bună măsură o realitate și după 1918.

O altă carență a democrației românești a fost creșterea rolului puterii executive în dauna celei legislative. La originea acestei situații se afla modul în care se constituiau majoritățile parlamentare; acestea depindeau de guvern, care „aranja” listele de candidați și mobiliza aparatul de stat pentru a le asigura victoria în alegeri. Nu o dată, miniștrii au cerut majorităților parlamentare să voteze proiectele de lege cu care unii deputați sau senatori nu erau de acord. Spre exemplu, în 1921, mai mulți parlamentari, aparținând Partidului Poporului, nu erau de acord cu unele prevederi ale legii agrare. În fața acestei situații, ministrul de Interne, Constantin Argetoianu, a procedat astfel, după cum singur mărturisește: „În cele două-trei zile care au precedat votul, am lucrat grupurile, și în ziua scrutinului am pus oamenii mei să ceară votul pe față cu apel nominal. M-am așezat în momentul scrutinului pe treptele biroului, în fața băncilor – era să zic a ieslelor – și la chemarea fiecărui nume din partidul nostru, mă uitam în ochii chematului și sub uitătura mea n-a îndrăznit nici unul să zică «contra»”.¹¹

În decembrie 1928, după alegeri, Iuliu Maniu a cerut tuturor parlamentarilor național-țărăniști să-și depună demisia în alb la conducerea partidului. Deoarece președintele Partidului Național-Țărănesc era în același timp și șeful guvernului, este limpede că, în fapt, executivul controla activitatea legislativului, și nu invers, adică așa cum cerea Constituția. Din 1934, guvernul Tătărescu a început să utilizeze metoda decretelor-lege, care erau apoi supuse „în bloc” spre aprobare parlamentului, astfel că nu mai putea avea loc o dezbatere de fond, concretă, asupra fiecărui act normativ.

În perioada interbelică s-a înregistrat un adevărat carusel guvernamental. În primul deceniu de după Marea Unire s-au perindat la cârma țării 11 guverne, iar în cel de-al doilea 14 guverne, deci în total 25 de guverne în 20 de ani. Au existat doar două guverne care s-au menținut patru ani (1922-1926 și 1934-1937), dar și șase guverne care au durat

¹¹ Constantin Argetoianu, *Pentru cei de mâine. Amintiri din vremea celor de ieri*, vol. VI, Ediție și prefață Stelian Neagoe, București, 1996, p. 235-236.

câteva săptămâni, iar alte opt s-au aflat la cârmă între o lună și două luni. Evident că aceste dese schimbări de guverne au afectat coerența politicii de stat, și, nu o dată, au derutat marea masă a cetățenilor.

Partidele politice trăiau mai ales prin șefii lor; unii dintre aceștia își constituiau grupuri de interese, care nu țineau seama de organismele statutare de conducere. Partidul Național-Liberal a cunoscut perioada sa de glorie atunci când a fost prezidat de Ion I.C. Brătianu, personalitate marcantă a istoriei românilor. Acesta nu convoca decât arareori forurile statutare de conducere, luând decizii după consultări personale cu diferiți frunțași, pe care știa să-i utilizeze eu măiestrie: I.G. Duca pentru organizarea partidului; Alexandru Constantinescu pentru manevre de culise împotriva opoziției; Vintilă Brătianu pentru probleme economice și financiare, etc. După moartea lui Ion I.C. Brătianu în 1927, Partidul Național-Liberal a cunoscut o evoluție descendentă, urmașii săi, Vintilă Brătianu, I.G. Duca și mai ales Constantin I.C. Brătianu neputând să umple golul lăsat prin decesul liderului său istoric. În Partidul Național-Țărănesc figura centrală era Iuliu Maniu, care, sub aparența unei amabilități desăvârșite și a unei democrații extrem de largi în raporturile cu ceilalți frunțași ai partidului, urmărea cu o perseverență rar întâlnită să obțină adeziunea la un punct de vedere pe care și-l stabilea dinainte. Purta negocieri zeci de ore („pertractări”, cum zicea el), dădea cuvântul tuturor să-și exprime opiniile, dar nu reținea decât ideile care convergeau spre soluția gândită de el, pe care evita să o exprime. Atunci când se ajungea la concluzia pe care o dorea, „domnul prezident” declara că aceasta fiind „voința democratic exprimată”, el și-o însușește.

Partidul Poporului a trăit prin personalitatea generalului Averescu; atunci când „mitul Averescu” a ajuns la apogeu (1919-1920), Liga (Partidul) Poporului s-a bucurat de o uriașă aderență. În octombrie 1919, a avut loc un Congres extraordinar al acestei organizații la care toți vorbitorii s-au pronunțat pentru participarea la alegerile parlamentare. Singurul care s-a opus a fost Alexandru Averescu, deoarece era menținută starea de asediu, iar propaganda electorală nu se putea desfășura normal. El a declarat că cei care doresc pot participa la alegeri, dar fără a utiliza numele său. În fața acestei situații, Congresul a hotărât abținerea Ligii Poporului de la alegeri. Treptat, „mitul Averescu” s-a diminuat, deoarece cetățenii au constatat că în timpul guvernării din 1920-1921 generalul nu a adus „îndreptarea” pe care o sperau. Partidul, care trăia în umbra personalității

generalului Averescu, a intrat într-un con de umbră.

Situația era și mai frapantă în cazul Ligii Apărării Național-Creștine, condusă de A.C. Cuza și a Legiunii Arhanghelul Mihail, al cărui „căpitan” era Corneliu Zelea Codreanu; aceștia decideau soarta organizațiilor respective și a membrilor lor, organisme de conducere având doar un rol consultativ.

Monarhia și-a adus propria contribuție la degradarea regimului democratic din România, mai ales prin folosirea abuzivă a dreptului de dizolvare a parlamentului. Conform Constituției, parlamentul era ales pe 4 ani, dar, în fapt, doar două corpuri legiuitoare (alese în 1922 și 1933) s-au menținut întreaga legislatură. În perioada 1919-1937 durata medie de existență a unui parlament a fost de 2 ani, existând și situații când acesta a fost dizolvat după patru luni (în 1920) și un an (în 1927). Astfel, s-a ajuns ca în perioada interbelică să se perinde nu mai puțin de zece corpuri legiuitoare, cele mai multe neavând timpul material pentru dezbaterile și adoptarea legilor necesare diferitelor domenii de activitate (socială, economică, politică etc).

Aceste carențe ale regimului democratic au creat, treptat, în opinia publică o reacție negativă față de instituțiile democratice, fapt ce a permis ascensiunea forțelor de extremă dreaptă, în primul rând a Mișcării Legionare; în același timp, s-au intensificat manevrele regelui Carol II-lea vizând instaurarea unui regim autoritar. Partidele politice au început să fie privite ca niște „coterii politice”, adică grupuri de interese care luptă între ele pentru cât mai multe avantaje materiale obținute de partizanii proprii. Și parlamentul a cunoscut un proces accelerat de degradare. În 1936, deputatul Grigore Iunian sublinia că prin acceptarea guvernării prin decrete-lege se dădea parlamentului „un certificat de pauperitate morală și intelectuală”, iar „măine se va veni cu abolirea acestei instituțiuni, care se dovedește inutilă și costisitoare”¹². El se referea la faptul că în acel an guvernul depusese, spre ratificare, un număr de 46 decrete-lege.

Cheltuielile suportate de bugetul statului pentru întreținerea parlamentarilor erau destul de mari. În 1926 s-a stabilit ca un deputat sau senator să primească o indemnizație de 6.000 lei pe lună, la care se adăuga diurna de 500 lei de ședință, în timpul sesiunilor.¹³ Un calcul estimativ

¹² *Dezbaterile Adunării Deputațiilor*, nr. 15, ședința din 18 decembrie 1936, p. 420.

¹³ *Monitorul Oficial*, nr. 160 din 20 iulie 1926.

arată că un parlamentar câștiga până la 17.000 lei pe lună. În 1939, deputaților și senatorilor li s-a atribuit o indemnizație fixă de 15.000 lei pe lună, iar diurnele au fost desființate¹⁴. În acel timp, un profesor universitar avea un salariu de 17.000 lei, iar un profesor de liceu cu gradul I primea 8.500 lei¹⁵. Cu alte cuvinte, un parlamentar avea un salariu mai mic decât un profesor universitar.

Procesul de degradare a regimului democratic în anii '30 nu a fost specific României, ci întregii Europe. Treptat, în majoritatea statelor europene s-au instaurat regimuri autoritare, de diferite nuanțe. Din 1929, România era înconjurată de asemenea state: 1917 – Rusia, 1920 – Ungaria, 1923 – Bulgaria, 1926 – Polonia, 1929 – Iugoslavia; doar Cehoslovacia și-a menținut regimul democratic, dar ea avea să dispară în martie 1939. În acest context – intern și internațional – regele Carol al II-lea a instaurat, la 10 februarie 1938, regimul monarhiei autoritare, care în vara anului 1940 a evoluat spre totalitarism.

În concluzie, credem că regimul democratic din România a fost o realitate, dar el a avut numeroase carențe, care s-au accentuat spre sfârșitul perioadei interbelice. Cu toate imperfecțiunile sale, democrația românească a rezistat mai mult comparativ cu cea din majoritatea statelor europene, România fiind una dintre ultimele țări în care s-a instaurat un regim totalitar.

¹⁴ *Ibidem*, nr. 127 din 5 iunie 1939.

¹⁵ *Ibidem*, nr. 131 din 8 iunie 1940.